

No Pages to Display

ગાંડીવ.
સા હિ લ્ય
મંદિર
તર ક્થી

મુદ્રક:
પ્રકાશક:
ઈશ્વરલાલ
વીમાવાળા

ગાંડીવ
છાપખાનું
કેળાંપીઠ
મુરત.

આલોચનમાળા
પહેલી માળા: ૩૦ પુષ્પ
રૂ. ૭૧

પ્રથમાવૃત્તિ:

: ૧૯૩૧

કિશ્મત ત્રણ ગાના

વહાલાં બાલુડાં—

હવે તો તમે વાંદરાને નામે ઓળખાતાં થયાં છો. એ નામ દોઢ તમને કહે તો પહેલાં તમે ખિન્નતાં. પણ હવે એ નામ વડે ઓળખાતાં તમને હરખ થાય છે.

તમને તમારું વાંદરાપણું સાચવવામાં હિતસાહ આપે અને રસ્તો સૂઝાડે, એવી આ ખરેખરી વાતો તમારે ચરણે રજુ કરે છું. તમને એ ભાવશે જ એવી મારી ખાતરી છે.

તમને આ વાતો ભાવે તો મને લખજો. તમારે માટે ખીજ એવીજ ખરેખરી વાતો ગમે ત્યાંથી પણ ખોળા લાવીશ.

તમારો દોસ્ત

નરવર

જોટી જોટી વાતો

આ ખરેખરી વાતો તમને ગમીજ હશે. થોડો
સ્વાદ 'જોટી જોટી વાતો'નો પણ કાઢવો જોઈએ.
એમાંની 'મેર મૂરખ'ની વાત વાંચીને તમને
ખૂબજ હસવું આવશે. ગિલાડ કુંભારી અને જમ-
દેવ વાંચવાથી પણ તમે રીઝાશો. તમારા બાપુને
જોટી જોટી વાતો લાવી આપવા કહેજો. કિંમત
ચાર જ આના છે. બધા બુકસેલરો વચે છે.

આખો

સેટ

જ

મંગાવજોને !

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

ગાંડીવ અઠવાડિક

દર બુધવારે પ્રગટ થાય છે.
તેમાં આખા ગુજરાતની ખ-
બરો, નોંધો, રમુજ અને
સાહિત્યની ચર્ચા પ્રગટ થાય
છે. લવાજમ સુરતમાં રૂપિયા
ત્રણ. બહારગામ રૂ. ૪)
પરદેશ શિલિંગ દસ.

ગાંડીવ છાપખાનું

ગયા દશ વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
સારી ખ્યાતિ મેળવી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય

મંદિરના આ વિભાગમાં ગાંડીવે
પ્રકટ કરેલાં પુસ્તકો તેમજ બીજાં
શિષ્ટ પુસ્તકો અને બોધક કૃતિઓ
મળે છે. લઘુ કરવા લાયક
ચોપડીઓ માટે લાંબ લખો.

~~~~~  
સરનામું: ૧૮૦ કેળાંપીઠ, સુરત.  
~~~~~

સુરત આવો, ત્યારે
જરૂર મુલાકાત લેશો.

૧: હિમ્મતે મદદ

એક સિપાઈદાદા હતા. લશ્કરી સિપાઈ, હોં ! હિંદી સરકારના લશ્કરમાં નોકરી કરે.

એક વાર એની ટુકડી મદ્રાસમાં આવી. થોડા દહાડા ત્યાં રહી. એક દહાડો ક્વાયતનો વખત હતો. એ ભાઈ હાજર નહિ. ડાણુ જાણે ક્યાં ભટકતા હશે ! હવે લશ્કરી કાયદો તો ઘણો સખત હોય. સિપાઈને તો ઠરાવેલો વખતે ઠરાવેલો ઠેકાણે હાજર રહેવું જ પડે. ન રહે તો સખત સજા થાય. આ રીતે આ ભાઈને પણ સજા થઈ. આઠ દહાડા એક ઓરડામાં એકલા ગોંધાઈ રહેવાનું. ભાઈ ડાટડીમાં પૂરાયા.

એક દહાડો રાત પડેલી. પેલા ભાઈ પડેલા. જવી તેવી પથારી પર સૂતેલા. અંધારૂ થઈ ગયેલું. એવામાં હંઈ સરસર અવાજ સાંભળ્યો. એ શું હશે ? ડાણુ

જાણે ? એને યાદ આવ્યું કે ભીંતમાંનું જમીનસરસું બાકું બંધ કરવાનું રહી ગયું છે. રોજ એ બંધ કરે. આજે જ રહી ગયેલું. એને વહેમ ગયો કે વખતે સાપ કે કંઈ એવું જ જાનવર અંદર આવ્યું. પણ હવે શું ? અંધારૂં ઘોર. બાકું બંધ પણ કેવી રીતે કરવું ? એટલે પોતે શાંત પડી રહ્યો.

એવામાં સરસર અવાજ પાસે જ સંભળાયો. પછી એના ખુદલા પગને સાપની ઠંડી ચામડી અડતી લાગી. બીજે કાંઈ હોય તો ફૂદી ઉઠે. ખરાડી ઉઠે. પણ આણે એવું ન ક્યું. ક્યું હોત તો મરી જાત. સાપ કંબી જાત. ચીસ કાઢ સાંભળે તેમ નહોતું. ચોષ્ટીયાત ઘણે દૂર હતો.

એ તો શાંત ને તદ્દન મુગો પડી રહ્યો. ન હાલે, ન ચાલે. જાણે મુડકું જ ન હોય !

એટલે તો સાપ એના ડીલ પર ચઢ્યો. ઓ બાપ રે ! કેવડો મોટો....કેવડો લાંબો....કેટલો જાડો ! પણ પેલા ભાઈ તો તદ્દન શાંત—તદ્દન મુગા—આંખ મીંચીને પડી રહ્યા. જાણે શ્વાસ પણ ન લે. જરા ય હાલેચાલે નહિ.

સાપ તો એના ડીલ પરથી પેટ પર, છાતી પર, છેવટે મ્હોં પર પણ ફરી વળ્યો.

કેવી ભયંકર સ્થિતિ ! કેટલી જખ્ખરી હિંમત !

એ જરાક હાલતે તો 'મરી જવાનું' નક્કી હતું. જરા બોલતે તો ત્યાં જ ખલાસ થવાનું હતું. પણ એ સિપાઈ દાદો ! મહા શાંત ! જમનો તેમ પડી રહ્યો.

લગભગ એક કલાક સુધી એ ભયંકર સાથે એના શરીર પર. ક્યાં ડીધું—અહિંથી તહિંથી ને તહિંથી અહિં !

પછી એ નીચે ઉતર્યો ને સિપાઈના માથા પાસે જઈને બેઠો. સૂતો. જાણે શાંતિથી આરામ લેવા પડ્યો.

આખી રાત સિપાઈ દાદો એમ ને એમ પડી રહ્યો ! જરા હાલે નહિ, જરા ખસે નહિ, જાણે સાંસ પણ લે નહિ ! સહેજ હાલે ચાલે ને પેલા સાપને ડીલ લાગી પડે, તો ખલાસ !

સહવાર પડી. અજવાળાં થયાં. પેલાએ આંખ ઉઘાડી. આમ તેમ નજર કરી. સાપ ન દેખાયો. ઉભો થયો. ઢાટડીને નાંકે ગયો. ત્યાં એક સારો મજબૂત પથરો પડેલો. એણે તે લીધો. ને પછી સાપને માટે તપાસ કરવા માંડી. સાપ ક્યાંય ન જણાયો. એને લાગ્યું કે મારા ઉશિકા તળે હશે. એ ધીમે ધીમે તે બાજુ ગયો. ખૂબ જોરથી પગ ઉશિકા પર દબાવ્યો. સાથે તરત ડોકું બહાર કાઢ્યું. પણ એથી વધારે શરીર બહાર ન નીકળ્યું. સિપાઈએ પથર વડે એનું માથું ચગદી કચડી નાંખ્યું. સાપ મરી ગયો.

બપોર થઈ. જમવાનું આપવા ચોટીયાત આવ્યો. ખારણું ઉઘાડ્યું. સિપાઈએ પેલો સાપ બહાર ફેંકી દીધો. એક અમલદાર ત્યાં ફરતો હતો. તેણે એ જોયો. અંદર આવીને પૂછ્યું: આ આહું ક્યાંથી આવ્યો ?

સિપાઈએ જવાબમાં આખી વાત માંડીને કહી.

પેલો પૂછે: પણ અદ્યા, આટલી બધી શાંતિ તેં કેવી રીતે જળવી ? મોત તો તારી સામે જ ઉભું હતું !

હા, પણ તેથી જ જળવી. મેં સાંભળેલું કે સાપ પોતે થઈને કદિ કાઈને કરડતો નથી. કાઈ છેડછાડ કરે કે કનડે તો જ ડાંખ દે છે. એટલે હું એને છેડયો જ નાહ. ફરે તેમ ફરવા દીધો.

વાત ઠેઠ પહોંચી. ટુકડીનાં મુખ્ય અમલદારને કાને ગઈ. એણે પેલો મરેલો સાપ પણ જોયો. કેદી સિપાઈની અજબજબ શાંતિની વાત સાંભળી. એ એટલો રાજી થયો કે એની સજા માફ કરી દીધી.

આઠ દસ વરસ પર ગાંધીજીના શરીર પર પણ સાપ એવી રીતે ફરી ગયેલો. ગાંધીજી શાંત બેસી રહેલા. સાંપે કંઈ ન ક્યું. જતો રહ્યો. પણ એવી મોતજીવતની ઘડીએ શાંતિ જળવવી, કંઈ સહેલ છે ?

૨: ગુસ્સાની સજા

આ વાત ખરી છે. કાઈને ગપ્પું લાગશે, પણ તેમ નથી.

પેરીસની નજીકમાં એક ગામડું. ત્યાં એક લશ્કરી અમલદાર રહે. એની નોકરી પૂરી થયેલી. ઘરડાપો આવેલો. હવે આરામ જ લેતો હતો.

એનો આધ્ધો મોટો હતો. પાસે પૈસા પણ પુષ્કળ. પોતે પ્રમાણિક, ભલો અને બહાદુર પણ ખરો. પણ એનામાં બે ખોડ. એક તો લોભીયાપણું અને બીજું તીખાપણું. વાત વાતમાં છેડાઈ પડે. વાત વાતમાં લઠી પડે. કાઈ વાર મારી પણ બેસે. નજીવી વાતમાં મોટી લઠવાડ ઝમાવે. પાછળથી એને પસ્તાવો થાય ખરો, પણ બીજે દહાડે તેવું ને તેવું.

એની વહુ બહુ ભલ્લી ને ડાહી. સ્વભાવે બહુ જ રાંક. પણ પેલા ભાઈ તો વાત વાતમાં ગુસ્સે થઈ જાય. તેનો ઉપાય શું? એ બિચારી એકલી એકલી ઓરડામાં ભરાઈને રડ્યાં કરે.

પેલા ભાઈ એને ઘણું સતાવે. નજીવી બાબતમાં વઢે. પાછળથી પોતાની ભૂલ જણાય તો માફી માંગી લે. પણ બીજે દહાડે જવા ને તેવા.

વહુને બહીક એ હતી કે આમ ને આમ એ

કાઈ દહાડે મને મારી પાડશે. કેમકે દહાડે દહાડે એનો સ્વભાવ બગડતો જાય. એક દહાડે જખર તોફાન થયું. કેટલાક પરોણા બેઠેલા. એક ખાસ દોસ્ત પણ હતો. એ વેળા એક નજીવી બાબત પર પેલો ચડભડી પડ્યો, ખૂબ બખાળા કાઢ્યા ને પછી પોતાના ઓરડામાં નાસી ગયો; ત્યાં ભરાઈ બેઠો.

પેલો દોસ્ત ત્યાં ગયો. બેઠો. પછી ઠંડે પેટે વાત કાઢી. પેલાને સખત ઠપકાં દીધો: આ તે રીતની વાત છે? આવું તે હોય? આવડી નજીવી બાબત પર આવો ચડભડાટ? વાતમાં માલ નહિ, ને આંટલો ગુસ્સો? એમ ઘણું કહ્યું.

પેલા ભાઈ કહે: દોસ્ત, તું કહે છે એ ખરું છે. મારો સ્વભાવ ખોટો છે. મારી ભૂલ હું કબુલ કરું છું. હું સુધરવા ઈચ્છું છું પણ સુધરાતું જ નથી. મેં બહુ વિચાર કર્યો, પણ રસ્તો નથી જડતો. મારો સ્વભાવ બદલાતો નથી. પાછળથી પસ્તાઈ છું. તોયે જવો ને તેવો થઈ રહું છું.

દોસ્ત કહે: અરેરે, 'કેટલું ખરાબ ! કંઈક રસ્તો કરવો જોઈએ.

હા. ને તે હું કરીશજ.

એમ કહી અમલદારે ઓરડામાં આંટા મારવા

માંડ્યા. કંઈ કંઈ ત્રિપ્પાર કરે, ચાલતો અટકી જાય,
વળી ચાલે, વળી હોઠ ખીડે, એમ કર્યા કરે.. જાણે એના
મનમાં મોઢું તોફાન ચાલતું હોયને, તેમ.

આખરે એ એકદમ ઉભો રહ્યો. ગજબામાંથી ચાલી
કાઢી. પાસે પડેલી ત્રિજેરી ઉઘાડી. ને અંદરથી એક
હજાર રૂપિયા (તે દેશના સિક્કા) ની નોટ કાઢી. પેલો
દોસ્ત તો નેચાજ કરે. એને કંઈ સમજાય નહિ.

પેલાએ એ નોટની ઘડી વાળી, ને પછી તેના
એક છેડા સળગાવ્યો. ને જમીન પર મૂકી દીધો. કંડિ
પેટે એક હજાર રૂપિયાની નોટને બળતી જોયાં કરી!

ખલાસ, ગયા હજાર રૂપિયા !

પેલો દોસ્ત તો ગભરાઈ જાયો. આ માણસ, જે
કંબુસનો કાકા ગણાય છે, તે હજાર રૂપિયા બાળી
નાંખે ! કેમ ખતે ? તેણે તરત દોડી જઈ એનો હાથ
પકડ્યો ને બોલ્યો : આ શું, આ શું ?

અમલદાર કહે : કંઈ નહિ, તમે તમારે જોયા કરો.

પણ તમે ગાંડા થયા છો ?

ના, આ તો મેં મને પોતાને સજ કરી. ને
આજથી હું સોગંદ લઉં છું કે હું હંમેશા આવી સજ
ખમતો રહીશ. જ્યારે જ્યારે હું ગુસ્સામાં આવીશ, લઠી
પડીશ, ત્યારે હું મને પોતાને આવી સજ કરીશ, ને

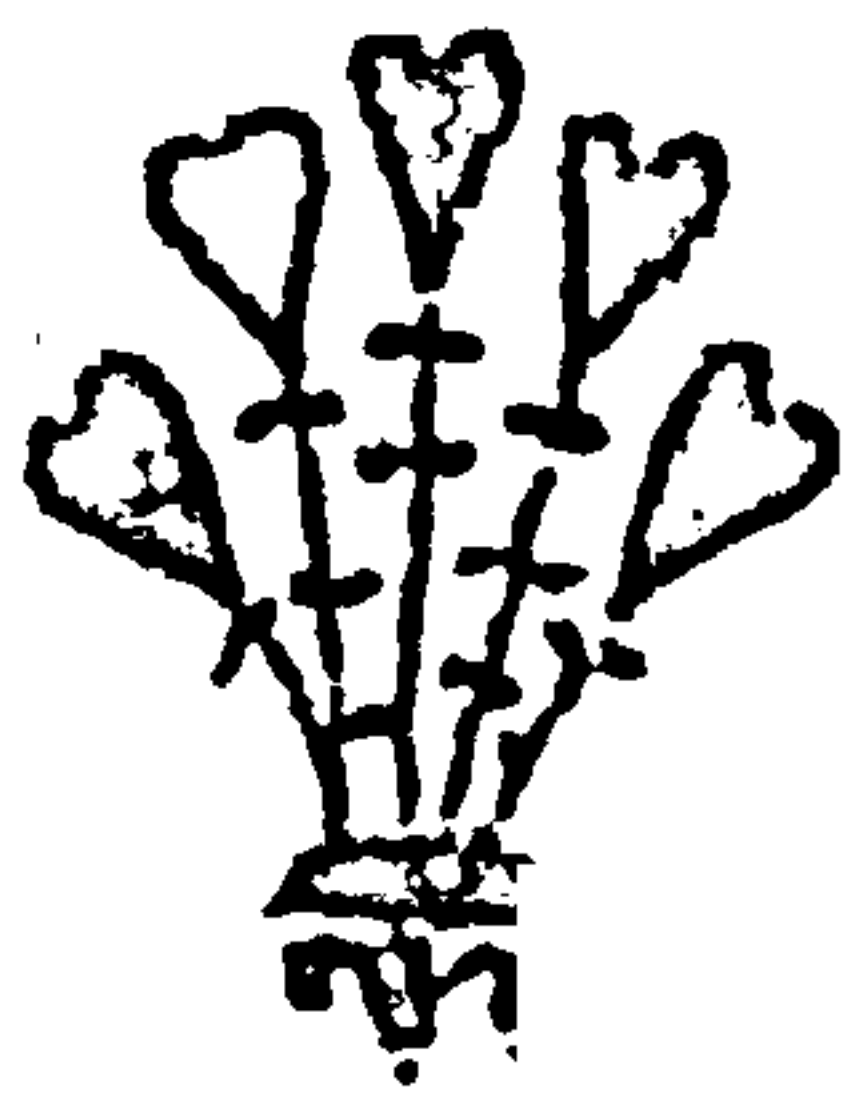
પૈસા ગુમાવીશ. એજ મારો સુધરવાનો રસ્તો. બીજો ઉપાય નથી.

પેલો મિત્ર અજાયબી પામ્યો. પણ બોલ્યો: હા, વ્રાત ખરી છે. રસ્તો સાચો છે. તમને ધન્યવાદ ધટે છે.

ને એ રસ્તો પેલાએ ખરેખર લીધો. તે દિવસથી એ 'કંજુસના કાંક'એ પોતાના ગુસ્સા માટે સજા ખમવા માંડી. જ્યારે જ્યારે પોતાનાંથી બોટી ધમાધમ થઈ જાય, ત્યારે પાછળથી બેસે, વિચાર કરે ને પોતાને સજા કરે. ત્રિજેરી ઉઘાડે, અંદરથી એક નોટ કાઢે ને બાળી નાંખે. જવો ગુન્હો તેવી સજા. પચાસ રૂપિયા, સો રૂપિયા, બસો રૂપિયા, હજાર રૂપિયા.

પણ એ થોડોજ વખત ચાલ્યું. થોડા વખતમાં તો એની કુટેવ છૂટી ગઈ. ને સાથે સાથે એની કંજુસાઈ પણ ગઈ. એનો સ્વભાવ શાંત થયો—ઉદાર પણ થયો. અને જેમ પોતે નાણાંનો નાશ કરતો હતો તેમ એ જાહેર દાનમાં પણ છૂટથી મદદ આપવા લાગ્યો !

દરેક જણ આવી રીતે પોતાના વાંક માટે પોતાને સજા કરતું હોય, તો ?

સાચો સિપાઈ

સ્કોટલાંડ દેશની વાત છે.

એક લશ્કરી ટુકડી ગ્લાસગો શહેરમાં રહે. સિપાઈઓ નવા હતા. ટુકડી નવી ઉભી કરેલી. તેમાં કંઈ ગરબડ થઈ. કટલાક સિપાઈએ તોફાન ક્યું. અમલદારોની સામા થયા. પાછળથી તોફાન શાંત થયું. સિપાઈઓને સજા કરવાનું નક્કી થયું. તેમાં મુખ્ય ચાર હતા. તે કહે: બીજા બધાને છોડી દે. અમને ફાંસે તે સજા કરો.

વડા અમલદારે કબુલ ક્યું. અને એ ચારને લઈને એડીનબરોના કિલ્લા તરફ કૂચ શરૂ કરી. ત્યાં લશ્કરી અદાલત બેસે. તેના સમક્ષ તેમને રજૂ કરવાના હતા. સજા મોતની થશે એ તો નક્કી જ હતું. લશ્કરી કાયદો કડક બહુ હોય. નાના નાના ગુન્હા માટે પણ સજા મોતની હોય. ને આ તો મોટો ગુન્હો ગણાય.

ચાર ગુન્હેગાર ને પાંચમો અમલદાર. આદ્યા આદ્યા જાય છે. એવામાં ચારમાંના એકને કંઈ યાદ આવ્યું. તે કહે: સાહેબ, એક વાત કહું. મારે ગ્લાસગો જવું છે. ત્યાં કામ છે. એક દોસ્તને ખાસ મળવું છે. મળ્યા વિના છુટકો જ નથી. મરવાનું મને દુઃખ નથી. પણ દોસ્તને મળ્યા વિના મરીશ તો તે દોસ્ત નકામો દુઃખી થશે. એવું ખાસ કામ છે. આપ મને રજા આપો. હું પાછો

ફર, તેને મળું અને ચોક્કસ વખતે એડીનબરો આગળ પાછો હાજર થઈ જાઉં. હું નક્કી જ હાજર થઈશ. એમાં ફેર નહિ પડે.

અમલદાર વિચારમાં પડ્યો. જવા દે ને પાછો ન આવે તો એનો પોતાનો જાત જાય. ન જવા દે તો નાહકે કોઈ નિર્દોષ (પેલાનો દોસ્ત) હિરાન થાય છે. શું કરવું ?

પેલો કહે: આપ મને ઓળખો છો. છેક બંચપાણુથી પિછાનો છો. મારી રીતભાંત જાણો છો. હું સાચ્યો છું. સચ્ચાઈથી જીવ્યો છું. સચ્ચાઈથી જ મરીશ. મને જવા ઘો. આપની આખરને બંદો લાગવા નહિ દઉં.

અમલદાર એને ઓળખતો હતો. તેને ભરોસો પડ્યો. એને જવા દીધો. પોતે બીજા ત્રણની સાથે જ કૂચ કરી. અમુક દિવસે પેલાએ કિલ્લે જ આવી પહોંચવું અથવા તે પહેલાં અધવચ મળવું એવું નક્કી કર્યું.

પેલો ગયો. ગ્લાસગોમાં દોસ્તને મળ્યો. ફરવી હતી તે વાત કરી, ને પાછો ફર્યો. પણ એણે રસ્તો જુદો લીધો. વાંકાચુકા ને લાંબો રસ્તો પકડ્યો. એને લાગ્યું કે સીધો રસ્તો જાઉં તો કોઈ જોશે ને નાસ્તી ગયેલા તરીકે મકડી લેશે. મારે નાસવું છે નહિ. નાહક શીદ ઉપાધિ કરું ? તેને બદલે આડે રસ્તે જાઉં. ઝડપભરે જાઉં તો પહોંચી જવાશે.

એમ વિચારી એ રીતે તે ઉપડ્યો.

ખીજ ખાજુ કિલ્લો પાસે ને પાસે આવતો જાય. અમલદારને ફીકર થાય. ન આવ્યો, ન આવ્યો. ચાલ ધીમી કરી, ખૂબ ધીમી કરી. તોયે કાઈ દેખાય નહિ. આખરે કિલ્લો આવ્યો. અમલદારને થયું: આપણી જીંદગી ખલાસ. બટો લાગવાનો. જીવતર ધૂળ. પેલાએ બોળી માર્યો. ભરોસો ખોટો મૂક્યો !

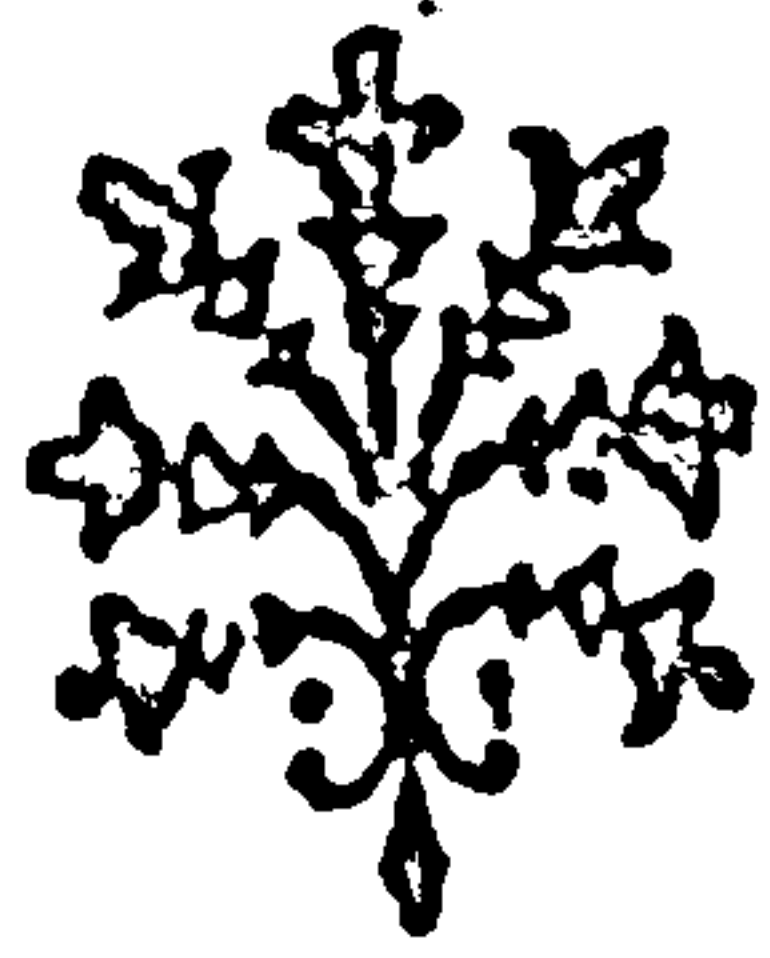
એમ કરી એ કિલ્લામાં પેઠો. એનું હૈયું ધડધડ થાય. મોં ફીકુંફૂં પડી ગયું. હવે શું થશે ?

પોતાના જડા પાસે પહોંચ્યો. તેને પેલા જુદી સિપાઈઓની સોંપણ કરવાની હતી. સોંપણ કરવા માંડી. પહેલો સોંપ્યો. બીજો સોંપ્યો. ત્રીજો સોંપ્યો. ચોથાનું શું ? ચોથા માટે—એમ એ બોલવા જાય છે, ત્યાં તો ધમધમ પગલાં પડ્યાં, ને પેલો સિપાઈ ત્યાં આવી પડ્યો ! એણે પોતાનું વચન પાળ્યું. મોતથી એ ડરતો નહોતો. જીંદગીના કરતાં વચન એને મન વધારે કીમતી હતું !

પેલા અમલદારના હરખનું તો પૂછવુંજ શું ?

પછી તો અદાલત ચાલી. ચારેને મોતની સંજ્ઞ થઈ પાછળથી ઠપું કે એક ચિઠ્ઠી ઉપાડવી. જેનું નામ નીકળે તે મરે. બાકીના છૂટી જાય. ચિઠ્ઠી નાંખાઈ એકનું નામ નીકળ્યું. તેને ફાંસી થઈ. ત્રણ છૂટી ગયા.

ધૂટ્યા, તેમાં પેલો ટેકીલો, એકવચની સાચો સિપાઈ
પણ હતો !

૪: સામી છાતીએ

ઈંટાલિ કરીને દેશ છે. ત્યાં ગેરીબાદડી નામનો
એક મોટો સરદાર થઈ ગયો. એ સરદારે ઘણી બહાદુરી
કરેલી. એની વાતો ઘણી છે. તમે મોટા થાઓ
ત્યારે વાંચજો.

ઈંટાલિ પાસે સિસિલિં નામે ટાપુ છે ગેરીબાદડી
એક વાર ત્યાં હતો. નવા નવા સિપાઈઓ એના લશ્કરમાં
જોડાવા આવ્યા જ કરે. તે કામ માટે એક પંચ નીમેલું.
જેને સિપાઈ થવું હોય તે એ પંચ પાસે જાય. પંચ
તેને તપાસે, સવાલ પૂછે, એની હુશિયારી જુએ ને પછી
લાયક હોય તો તેને સિપાઈ તરીકે લશ્કરમાં લેવાનો
હુકમ કરે.

એક દહાડો એક ભાઈ આવ્યા. જોવા જોવા હતા !
સાવ ઠીંગુજી ! જેઈને હસવું જ આવે. ભાઈ તો પંચ
પાસે આવીને કહે: મને સિપાઈ બનાવો.

પણ પંચવાળા કહે, ઊઠું ! ઊઠું ! તને તે વળી સિપાઈ બનાવાય ? તું તો સાવ ઠીંગુજી ! તું તે શું લઢવાનો હતો ? વેંતિયા તે વળી લઢતા હશે ?

પણ વેંતિયાભાઈએમ જાય એવા નહોતા. તે ભાઈ તો ગયા ઠેઠ સરદાર પાસે. ગેરીબાદી કને જઈને સલામ કરી. કહ્યું : મને સિપાઈ બનાવો.

પણ સરદાર કહે : તું શું લઢવાનો ?

સરદારે તો ચોકળી ના પાડી.

પછી તો લઢાઈ થઈ. દેશના દુશ્મનની સાથે લઢાઈ ચાલતી હતી. દેશ તરફથી ગેરીબાદી હતાં. પેલા વેંતિયા-ભાઈનેય દેશ તરફથી લઢવું હતું. હોંશ બહુ હતી. પણ સરદારે ના પાડી એટલે મુંઝાયા.

પણ વેંતિયાને તો થયું હતું કે મારે લઢવું તો ખરું જ. ભાઈ તો વગર રજાએ લશ્કરમાં પેંસી ગયા ને લઢાઈમાં લઢ્યા. લઢતાં લઢતાં ખૂલે મોટો ધા થયો. એટલામાં એ લઢાઈ પૂરી થઈ.

એટલે મલકાતા મલકાતા ભાઈ ગયા ગેરીબાદી કને. તેને કહ્યું : જુઓ સાહેબ ! તમે ના કહી, તેમાં શું ? જુઓ, હું કેવો લઢ્યો ! મને ધા પણ મોટો થયો છે !

ગેરીબાદીએ ભાઈને ઝાળખી તો કાઢ્યા. પણ કહ્યું : ક્યાં છે અલ્યા, તને ધા ક્યાં થયો છે ?

પેલાએ ખસો ખતાવ્યોઃ જુઓઃ આ રહ્યો. આ ખભા પર !

હં ! એ તો ખભા પર ! સંમજી ગયો. તું તો શું લઢવાનો હતો ? લઢે તેને તો છાતીએ ધા હોય ! આ તો નાસ્તી જતો હશે, એટલે કાઈએ પાછળથી લગાવી પાડ્યો. જા, જા ! વેંતિયાથી તે લઢાતું હશે !

બિચારા વેંતિયાભાઈ ! મનમાં મુંઝાતા ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા ! આ મહેણાં તેને તડવાર જેવા લોકાંયા !

પણ પછી તો ખીજી લઢાઈ થઈ. એ પૂરી થઈ ન થઈ ત્યાં તો વેંતિયાભાઈ ગેરીબાદ્ડી પાસે આવ્યા જ છે ને !

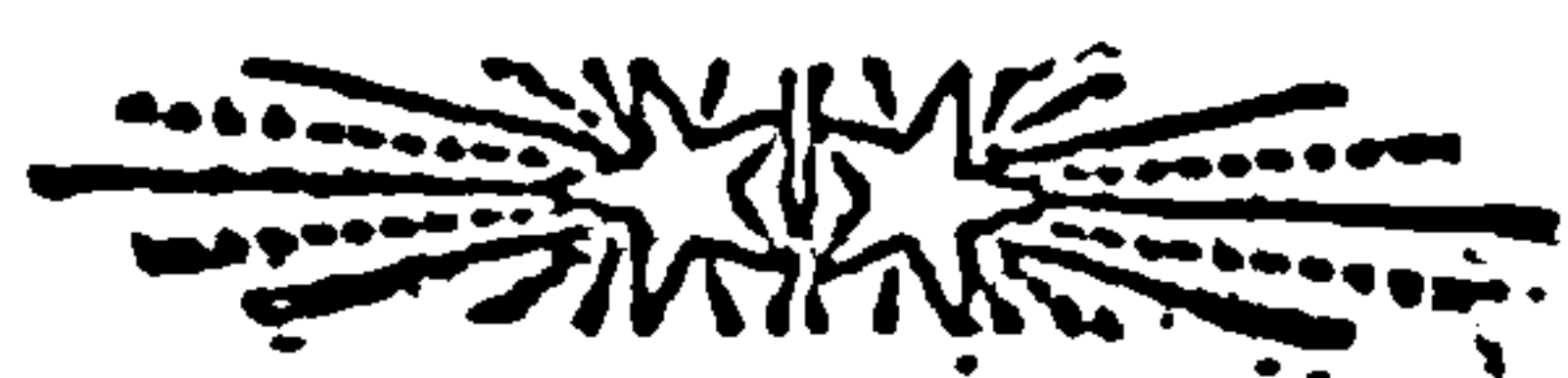
જુઓ સરદાર ! જુઓ સરદાર ! હું કેવો લઢ્યો ! જુઓ, આ વેળા તો મારી છાતી પર ધા છે !

વેંતિયાએ એમ કહી છાતી પરનો ધા ખતાવ્યો. તેમાંથી લોહી ભગભગ વહેતું હતું ! ધા ખતાવતાં ખતાવતાં જ એ બેભાન થઈને પડ્યો.

પડ્યો તે પડ્યો. પછી ઉઠ્યોજ નહિ.

વેંતિયાને દેશની કટલીય લાગણી હતી ! ગેરીબાદ્ડી સરદારને પણ પછી પસ્તાવો થયો કે આવા માણસને મેં કેમ કડવાં વચન કહ્યાં !

દેશને ખાતર મરનારા મરીનેજ ખતાવે છે !

પ: રાજાનો ડગલો ગીરે મૂકાયો !

રશિયામાં સિકંદર નામે રાજા રાજ કરે.

એ રાજાને એકલા એકલા ફરવાની બહુ ટેવ. પગપાળો જ નીકળી પડે. સાદાં કપડાં પહેરે. કાંઈ રાજા હશે એમ ધારેય નહિ. એમ ને એમ એ લાંબે સુધી ફરવા ચાલ્યા ગયા.

એક દહાડો એણે સિપાઈનો વેશ પહેરેલો. ફરતાં ફરતાં દૂર નીકળી ગયો. થાકી ગયો. બહુ થાક લાગ્યો, એટલે ગાડી કરી. તેમાં બેસીને કહ્યું: રાજાને મહેલે હાંક.

ગાડીવાન શું જાણે કે આ ભાઈસાહેબ ખૂદ રાજા જ છે! એણે ધાર્યું કાંઈક અમલદાર હશે. લશ્કરી અમલદાર દેખાય છે. જ હોય તે, આપણે શું ? એમ ધારી કહે: જો ભાઈ, રાજાના મહેલ સુધી કંઈ ચોક્કસાતો ગાડી જવા ન દે. જ્યાં સુધી જવા દે ત્યાં સુધી હાંકીશ. ઠેઠ ફરવાનું સુધી નથી જવાનું.

રાજા કંઈ બોલ્યો નહિ. ગાડી ચાલી. મહેલ પાસે પહોંચી ને થોડે દૂર જ અટકી ગઈ. ગાડીવાન કહે: હવે આગળ નહિ જવાય.

ભલે—કહી રાજા ઉતરી પડ્યો ને બોલ્યો: જો, હું અંદર જઈ છું. માણસ મોકલું છું: તે તને તારા ભાડું આપી જશે.

ગાડીવાળો કહે: ના, ના ભયશાળ ! એ નહિ ચાલે.
એ રીતે તમારા જવા અમલદારો છતરે છે. પછી ભાડું
આપતા જ નથી. લશ્કરી અમલદારો ખાસ છતરે છે. હું
કંઈ તમને એમ ન જવા દઉં. પૈસા ન હોય, તો કંઈક
મૂકતા જવ. ભાડું મળશે, કે તુરત તે પાછું આપીશ.
રાજાએ મ્હોં મલકાવ્યું. પોતાનો ડગલો ઉતાર્યો ને
ગાડીમાં મૂક્યો: - ખસ ? હું હમણાં ભાડું મોકલું છું.
એમ કહી પોતે ગયો.

એક હજીરિયો ભાડું આપવા આવ્યો. ભાડું ડાને
આપે ? ગાડી ઘણીક ઉભી હતી. અંથે આવી ખૂમો
પાડી: અદ્યાઓ, તમારામાંનું કાણ રાજાને જેસાડી
લાવેલું ?

જવાબ કાણ આપે ? રાજાને ક્યાં પેલા ગાડીવાને
આળખેલો ?

એટલે પેલો કહે: ડગલો ડાની પાસે છે ? બોલો,
બોલો, ઝટ બોલો.
તરત પેલો બોલો ઉઠ્યો: આ રહ્યો ડગલો.
લાવ. લાવ. ઝટ કર. લે આ તારાં ભાડું. હું

રાજાને જેસાડી લાવેલો ? !

કહી ડગલો લઈ ભાડું આપી હજીરિયો દોડ
પાછો મહેલ તરફ.

ઓ બાપ રે ! એ રાજ હતો ત્યારે ! એમ મનમાં વિચારતો ગાડીવાન પણ ગાડી દોડાવી ગયો.

ખીજે દહાડે ક્વાયત હતી. રાજ ઉભો હતો. લશ્કરે ક્વાયત કરી. ફૂચ કરી. બતાવી સરસ કામ હતું. ઢુકડીઓ ખરાબર હતી. પોશાક રૂપાળા હતા. રાજ રાજ થયો.

ઢુકડીઓ ગઈ. ફક્ત મોટા સરદારો રહ્યા. તેઓ રાજની આસપાસ ફરી વળ્યા.

રાજ કહેઃ ભાઈઓ તમારા કામથી હું રાજ છું. ઢુકડીઓ સારી છે. તાલીમ મજબૂત છે. પણ તમારા અમલદારોને કહેજો કે તેમને લીધે મારે ગઈ કાલે મારો ડગલો જમીનમાં મૂકવો પડ્યો.

શું ? બધા મોઢું વકારી રહ્યાઃ આ શી ગાંડી વાત રાજ કરે છે ?

રાજ કહેઃ કાલનીજ વાત. મેં લશ્કરી પોશાક પહેરેલો. હું ગાડીમાં બેઠો. પણ ભાડું આપું નહિ ત્યાં સુધી મને ગાડીવાન જવા ન દે. ડગલો જમીન મૂક્યો, ત્યારેજ જવા દીધો. એ ચોકખું કહેતો હતો કે લશ્કરી અમલદારો ભાડું આપ્યા વિના ભાગી જાય છે.

સરદારો—અમલદારોને ઠપકા ભારે લાગ્યો. પોતાની લુચ્ચાઈ રાજ બણી ગયો. તે બહુ વસમું લાગ્યું.

બહુ શરમાયા..

કહે છે કે તે પછી કાઈ ગાડીવાળાનું ભાડું લશ્કર અમલદાર દુબાવે એવું બનતું નહોતું ! સૌ રીતસર ભાડું આપી દેતા !

૬: સિપાઈની ઘડિયાળ !

જર્મનીમાં ફ્રેડરિક નામનો રાજા રાજ કરે.

એ રાજા ભારે શૂરો હતા. એણે ઘણાં ઘણાં પરાક્રમે કર્યાં છે. તેથી અને મહાન ફ્રેડરિક-એ-નામે સૌ ઓળખે છે.

રાજાઓ હંમેશા અંગરક્ષકો રાખે છે. આ રાજાએ પણ તેવી એક ટુકડી રાખેલી. જ્યાં રાજા ત્યાં આ ટુકડી જાય. કદિ પણ રાજાને વીલો ન મૂકે. એની ફરજ રાજાનું રક્ષણ કરવાની.

આ ટુકડીમાં એક-સિપાઈ દાદા હતા. તેનો સ્વભાવ નવાઈ જેવોજ. કામકાજમાં હુશિયાર. બોલવે ચતુર. મરવે પણ તૈયાર.

એને દેવ એવી કે ઘડિયાળ ન રાખે. પણ ઘડિ

યાળની સાંકળી રાખે. સાંકળીને બીજ છેડે એક સીસાની ગોળી લટકાવેલી. એવી ગોળી બંદુકમાંથી ફેડવામાં વપરાય.

કોઈકે આ વાત રાજાને કહી. રાજાને અચાનકે લાગ્યો. એને થયું: ઘડિયાળની સાંકળીને વળી બંદુકની ગોળી શી લગાડવી? એમ. એ શા માટે કરતો હશે?

એને બોલાવ્યો. પછી પૂછ્યું: કેમ, શું ચાલે છે?

પેલો કહે; મઝામાં છું, સાહેબ! કંઈ હુકમ?

રાજા કહે; તું દેખાય છે તો બહાદુર! વળી કરકસરિયો પણ છે ના! પગારમાંથી બચાવીને ઘડિયાળ પણ લીધી દેખાય છે ને!

સાહેબ, બહાદુર તો છું. મને પણ એ વાતની ખાતરી છે. બાકી ઘડિયાળ બંદિયાળ તો ઠીક છે!

રાજાએ એક હીરાજડિત ઘડિયાળ કાઢી. તેમાં જોઈને કહે: તારી ઘડિયાળમાં કેટલા વાગ્યા છે, કહે જોઈ? મારીમાં તો પાંચ વાગ્યા છે.

પેલાએ ધ્રુજતે હાથે પેલી ગોળી કાઢી ને કહ્યું: મારી ઘડિયાળ પાંચ વાગ્યા કે છ તે નથી કહેતી. તે તો મને એટલું જ બતાવે છે કે તારા રાજાને ખાતર મરવા તારે હંદરધડી તૈયાર રહેવાનું છે.

રાજા કહે; એ.....મ? તારે લે, હું તને આ ઘડિ-

યાળ આપુંઃ એ પરથી તારા રાંજને માટે મરતી વેળા
તું જોઈ શકશે કે કટલા વાગ્યા છે !

એમ કહી રાંજએ પોતાની હજારોની કિંમતની
ઘડિયાળ એ વફાદાર સિપાઈ ખચ્યાને ભેટ તરીકે
આપી દીધી !

ફેડરિક રાંજને ખાડાદુરીની ખરી કદર હતી.

૭. છેતરાશો ના

એક છોકરો આટલે બેઠો હતો. શિયાળાનો દહાડો
હતો. છોકરો આટલે બેસી રમ્યા કરે.

એવામાં એક પડોશી ત્યાં આવ્યો. તેને ખાંધે એક
કુહાડી હતી.

પેલો પડોશી કહેઃ અલ્યા ભાઈ ! તારે ત્યાં હાથો
ધસવાનું ચક્કર છે કે ?

છોકરો કહેઃ હા, છેતો.

તે મારો આ કુહાડીનો હાથો તેનો ઉપર ધસવા
કેશે ? કેવો હાથો છોકરો છે ! ચાલ તો, જોઈ !

હાથો છોકરો કહ્યો આટલે તો છોકરો હરખાઈ

હરખાઈ ગયો તે કહેઃ ચોહો, એમાં શું ? જાવને અંદર.
અંદરજ ચક્કર છે.

પેલો કહેઃ ચાલ જઈએ, તું પણ આવને.

ખંને અંદર ગયા. પછી કુહાડીવાળો કહેઃ દોસ્ત, તું
છે તો ચાલાક. હાથો ભીંજવવા જરા પાણી નહિ લાવે ?

છોકરાને તો ચાલાક કહ્યો એટલે રાજી રાજી. તે
તો દોડ્યો ને તરત પ્યાલું ભરી પાણી લાવ્યો.

પછી પેલો પૂછેઃ અલ્યા તું કેટલા વરસનો ? તારું
નામ શું ? તું ખરેખર છે તો હુશિયાર. તને ચક્કર
ચલાવતાં આવડે છે ? જોઈ, જરા ચલાવ તો ખરો. હું
હાથો ધરી રાખું છું.

ખુશ થઈ થઈને છોકરે તો ચક્કર ફેરવવા માંડ્યું.
પણ હાથો તદ્દન કાચો ને ખરખચડો હતો. ચક્કર ફેરવતાં
ફેરવતાં એના હાથ દુખ્યાં. પણ પેલા ભાઈ તો એમ
કહેજ નહિ કે તું બંધ રાખ, હું ફેરવું. તે-તો એમજ
કહેઃ ખસ, હવે થોડુંજ છે. હવે થોડું ફેરવ એટલે થયું.
કેવો સરસ છોકરો છે !

એમાં ને એમાં છોકરાનો તો હાથે સૂઝી ગયો ને
અંઝેલા પણ ઉઠ્યા. ચક્કર ફેરવવાનું કંઈ સહેલું હતું ?

એમ કરતાં કરતાં નિશાળે જવાનો વખત થયો.
ઘંટ વાગ્યો, તોયે પેલો કહેઃ હવે જરાક જ બાકી છે,

થોડીવાર ફેરવ-એટલે બસ !

છોકરો તો ફસાઈ ગયો. તેણે ફેરવવું ચાલુ રાખ્યું. નિશાળનો ઘંટ વાગ્યા. પછી કેટલીકવારે હાથો ધસાઈ રહ્યો. એટલે પેલો કહેઃ ચાલ, ચાલ હવે ઉઠી જ ! નિશાળે જ, નિશાળે ! બહાર ભટક્યા શાનો કરે. છે ? જ, જ, નહિ તો નિશાળે માર પડશે !

કલાક બે કલાક વહિતરું કરાવ્યા પછી પેલાએ એને આવો પરસાદ આપ્યો.

એક તો શિયાળો. બીજું સહવારનો વખત. બે કલાક ચક્કર ફેરવ્યું. હાથે ઝંઝેલા પડચા. કામ મફતમાં કીધું. ને છેવટે તો પાછાં આવા ખાસડાં જ !

છોકરો તો કધાઈ જ ગયો ! પણ મનમાં સમજી તરત નિશાળે ભાગ્યો.

એ છોકરો અમેરિકામાં પછી ખૂબ પંકાયો. એનું નામ બેન્જમીન ફ્રેંકલીન. એણે એનાં દેશની ખૂબ સેવા બજાવી. પણ જીંદગી સુધી આ વાત એ ભૂલ્યો નહિ. એ પરથી એને ખરેખર શીખવાનું મળ્યું. પછી તો કોઈ માણસને વધારે પડતાં વખાણ કરતો સાંભળે એટલે કહેઃ કેમ ભાઈ, તમારે હાથો ધસાવવાનો છે ? કોઈ માણસ વધારે નમતો જણાય એટલે કહેઃ એને હાથો ધસાવવાનો હશે !

બેન્જમીન ફ્રેંકલીનના જોવા : અનુભવ ધણાને થાય છે. ધણા લુચ્ચા માણસો ફેસલાવીને કામ કાઢી લે છે ને પછી થાપટ મારે છે.

૮: એનું નામ સચ્ચાઈ

વાત ખરી છે. પેરીસમાં બનેલી.

ખાર વરસનો છોકરો. કાઠને રસોડે નોકરી કરે. પીરસણિયાનું કામ કરે.

એક દહાડો બજારમાં થઈને જાય. માથે ટોપલી. ટોપલીમાં ભરેલાં ઢંડાં ને માખણ. બજારમાંથી ખરીદીને ભોઈ ઘેર તરફ જતા હતા.

પણ રસ્તો ધોરી.. વખત સહવારનો ને ભીડ ઝાઝી. કાઠની કાણી લાગી ને ટોપલી પડી ભોંય પર. ઢંડાં ફટોફટ ફુટી ગયાં ને માખણમાં કાદવ ને ઘૂળ !

ખારજ વરસનો છોકરો ! આવી આકૃતથી એ તો ગભરાયો. પોકપોક મૂંઝીને રડવા લાગ્યો. એને રડતો ભાળી ત્યાં ટાણું મળ્યું.

કાઠેક ભલા માણસે એને રડતો જોયો. દયા આપી.

ગજવામાંથી કાઢીને એણે ચપ દબાવે પામલી આપી પછી બીજાઓને કહ્યું: તમે કંઈ કંઈ આપો.

સૌને દયા આવી. કાઢ્યો પૈસો, કાઢ્યો બે પૈસા, કાઢ્યો બે આના આમ સૌએ કંઈ કંઈ આપ્યું. થોડીવારમાં તો બહુ મોટો ઢગલો જ થઈ ગયો ને !

એટલે તો પેલા ભાઈનું રડવું ઉડી ગયું. આંસુ લૂછીને ભાઈ ગણવા બેઠા. બધાનો ઉપકાર પણ માન્યો.

ગણી રહ્યા તો માલમ પડ્યું કે લગભગ આર રૂપિયા ભેગા થયા છે !

પણ એણે એ બધું નાણું ગજવામાં ન મૂક્યું. એણે તો ગજવામાંથી આંકડો કાઢ્યો. બજારમાં કરેલા ખર્ચનો એ આંકડો હતો. તે તો માત્ર નવ જ રૂપિયાનો ! એટલે ત્રણ રૂપિયા વધે.

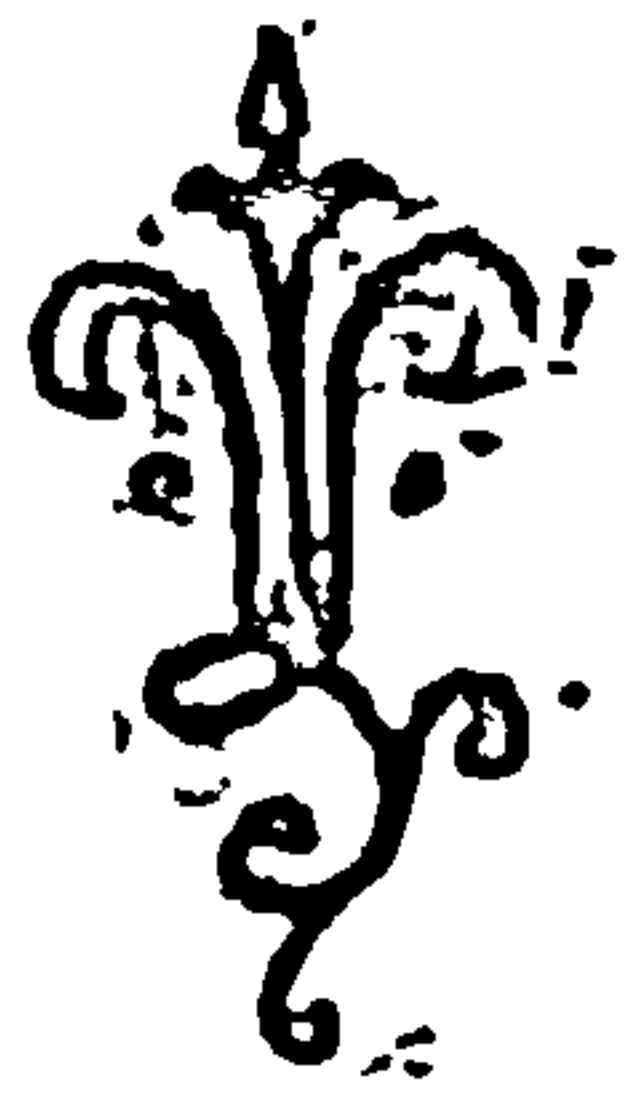
બીજો હોય તો ગજવામાં મૂકી રસ્તે પડે. એણે એમ ન કયું. ચોમેર નજર કરી. એક ડોશી ઉભી હતી. તેનો શરીરે ચીથરેલા લુગડાં હતાં. હાથાં બેસી ગયેલાં. કાણ બહુ કટલાય દહાડાની ભૂખી હશે.

છોકરો તો નવ રૂપિયા રાખી બાકીના પૈસા જઈને માણને આપી દીધા.

જ સૌ આ જોતા હતા, તે બધા રાજી થયા. વાહ. છોકરો ભલો ખરો. આપણે એને મદદ કરી તે

ભલું ક્યું. એની દાનંત ખરી છે. આપણા પૈસાનો એણે
ઓટો ઉપયોગ ન કર્યો.

સૌ તે છોકરાના વખાણ કરતાં ઘેર ગયા.

૯: અચરે અચરે રામ !

મહાન ફ્રેડરિકની એક બીજી વાત છે.

એ રાજા મોતાના અંગરક્ષકોને સૌને જ આજખે.
બંધાની તરતપાસ રાખે. કોઈક નવો ઉમેરાયલો જુએ,
એટલે તેને પૂછે: કેમ અદ્યા, કેટલા વરસનો છે ?
લશ્કરમાં ક્યાંરથી છે ? પગાર હથિયાર તો ખરાખર મળે
છે ને ? આ ત્રણ સવાલ તો એ ખસૂસ પૂછે જ પૂછે.

બન્યું એલું કે એક જુવાન નવોજ રહ્યો. એ
પિટરશના ફ્રાન્સ દેશનો. એને આ જર્મની દેશની ભાષા
ન આવડે. એટલે એના સાથીઓએ એને ત્રણ જવાબ
શીખવી મૂક્યા. રાજા એલા ત્રણ સવાલ પૂછે તો જવા-
બમાં કહેતા માટેના જર્મન શબ્દ શીખવી મૂક્યા.
પહેલા સવાલ માટે ૨૧ વરસ; બીજા માટે છ મહિના;
ત્રીજા માટે બે વરસ.

એક દહાડો રાજાએ તપાસ લીધી. નવો ચહેરો
જોયો. સવાલ પૂછ્યા. પણ કમનસીબે સવાલ ઉલટ પાલટ
થયા. પેલા ભાઈ કંઈ સમજે નહિ ! એટલે જુઓ ક્ષેત્રી !

અદ્યા, તને લશ્કરમાં રહે કેટલો વખત થયો ?

(ઉંમર ને બદલે પહેલું આ પૂછ્યું)

પેલો કહેઃ એકવીસ વરસ.

રાજાની અજાયબીનો પાર નાહ. પછી પૂછ્યું :

ઉંમર કેટલી ?

પેલો કહેઃ છ માહિના !

રાજા તો એકદમ ચમક્યો. આ તે શું ?

તે કહેઃ અદ્યા, ક્યાં તો તું ગાંડો છે, કે હું ગાંડો છું !

પેલો કહેઃ બંને બરાબર !

રાજા ચિઠાયો એ બરો ને ચમક્યો એ બરોઃ
મને મારે મોંઠે ગાંડો કહેનાર તો આ પહેલોજ માણસ
મળ્યો દેખું ! અદ્યા, તું શું કહેવા માંગે છે !

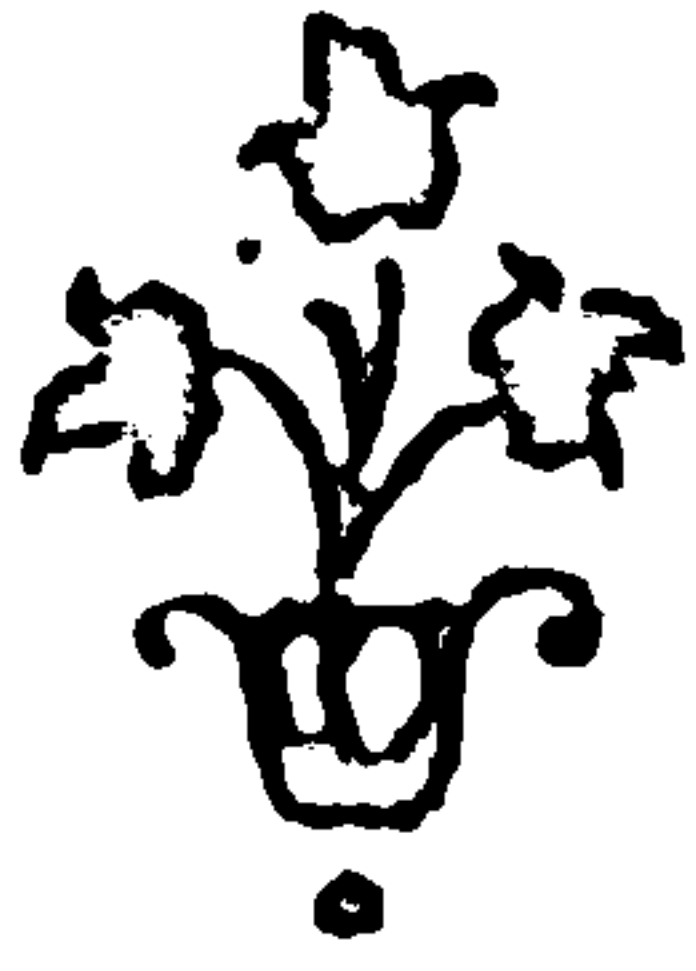
રાજાનો ગુસ્સો જોઈને પેલો ગભરાઈ ગયો ને
પોતાનીજ ભાષામાં બોલી પડ્યોઃ કાણ જાણે સાહેબ,
મને જર્મન-ભાષા નથી આવડતી.

પણ રાજાને તો તેની ભાષા આવડતી હતી. તે
બડબડ હસી પડ્યો ને બોલ્યોઃ એમ બાબત છે ?
જા, જા. ઝટ શીખી લેજ. તું છે તો બહાદુર બચ્ચો !

જા, તને બધું માફ છે.

એમ કહી રાજ હસતો હસતો ચાલ્યો ગયો!

પોપટીયાં શીખેલું શાં કામનું?

૧૦: જીવ બચાવ્યો.

લાંડનમાં એકે જખરજસ્ત દહેર છે. એનું નામ સેંટ. પાલનું દહેર.

એકવાર એ દહેરામાં ચિત્રકામ ચાલે. પાલખ બાંધેલી. તે પર બેસી ચીતારો કામ કરે.

એ ચીતારો પણ જવો તેવો નાહ. ભારે હુશિયાર હતો. દેશમાં એના જવા ચીતારા કાઈ બીજા હશે પણ નહિ. રાજદરબારમાં એનો મોલ્લો પણ મોટો.

ચીતરતાં ચીતરતાં એને થયું કે, આ હું ચીતરું છું તે દૂરથી કેવુંકે લાગતું હશે? લાવને, જરા જોધએ તો ખરા.

ભાઈ તો ઉઠ્યા ને પાછલે પગે ચાલતા ચાલતા ગયા—તે ઠેઠ પાલખને નાકે.

ઠેઠ નાકેજ આવી રહ્યા, એક સહેજ ખસે તો

હેઠ નીચે, પથરની જમીન પર હાડકાંના ભૂકે ભૂકા !
જીવવાની તો વાત જ શી ?

એ ભાઈને તો ભાન નહિ. ધારી ધારીને જુએ છે
ને મનમાં મલકાય.

દૂરથી નોકરે જોયું. તે એ જ પાલખ પર કામ
કરે. એની મદદમાં.

નોકરે જોયું કે સહેજ પાછળ ચસ્યા તો મોતના
સોદા છે. એક હાડકું આપું નથી રહેવાનું !

નોકરે તો ડોલ ભરીને રંગ દીધો ને લખ દધને
પેલી છખી પર છાંટીજ દીધો. હાં હાં હાં હાં ! શું કરે
છે ? કરતા ચીતારાભાઈ તુરત તે તરફ દોડી આવ્યા !
આ શું ? આ શું ? મારી કેટલી મહેનત રક પાતલ !

એને તો જખરો ગુસ્સો આવ્યો.

પણ પછી નોકર કહે : સાહેબ, તમે તો મરતા
ખચ્યા છો મરતા ! હું તમને કહેવા જત તો તમે
ચમકીને પાછળજ ડગલું ભરત ને પડી જત. આ તો
તમારી છખી બગડી તો તમે આગળ દોડી આવ્યા.
નહિ તો તમે ચમકત ને ગબડી જત. તમે એવા
અદ્ધરતાલ ઉભા હતા !

ચીતારે કાન આમળ્યા. વાત ખરી તો ખરી.

નોકર કહે : સાહેબ, જીવતા છો તો હવે જોઈએ

એટલું ચીતર્યાજ કરજોને !

એ ચીતારાનું નામ સર જમ્સ થોર્નહીલ. ખડું મોટો ચીતારો થઈ ગયો. એની જીંદગી એના નોકરે આમા ખચાવી. સર જમ્સે નોકરના ખૂબ વખાણ કર્યા, ને જીંદગી ખચાવના માટે ઈનામ આપ્યું.

૧૧. બુદ્ધિ કોના ખાપતી છે ?

એક વહાણ દરિયે સફર કરે. વહાણમાં માલ પુષ્કળ. માલ એટલે મોટો ભાગે તો માખણજ હતું.

હોલાંડ દેશમાં તે વેળા માખણની અછત થઈ પડેલી. લોકોને માખણનો શોખ ઘણો. મળે તો સારી કિંમત આપે. પણ મળતું નહોતું. પેલું વહાણ તેથી માખણ લઈ ત્યાં જતું હતું. વહાણના કપતાનને સારા નફાની આશા હતી. વહાણ આયરલાંડથી ઉપડેલું.

વચ્ચે વાઈટ નામનો ટાપુ આવ્યો. વહાણે અહિં લંગર નાંખ્યું. ખીજ પણ ઘણું વહાણ ત્યાં પડેલાં હતાં.

જ્યારનાય પડેલાં. કાઈ આગળ જતું નહોતું. જવાની હિંમત નહોતી. કમકે વચ્ચે દરિયાઈ લુંટારા

ઉરફે ચાંચીયાઓનો ખડુ ભોં હતો.

આ કપતાનને પણ બધાએ કર ખતાવ્યો કે આગળ જઈશ માં. જશે તો હુંટાઈ જશે.

કપતાન પહેલાં તો ગંભીરો. પણ પછી મનમાં હિંમત આણી કહે: અરે જઈશું જઈશું ! આગે સખ દેખા જાયગા. કપતાન વલંદો હતો. હોલાંડના લોકોને વલંદો કહે. તેઓ હિંમતખાજ હોય છે.

કપતાને તો લંગર છોડ્યાં ને ઝાકાની દીધું. વહાણ ચાલ્યું.

પણ થોડે દૂર ગયા ત્યાં તો એ.....ખાપલિયા..... ચાંચીયાનું વહાણ આવતું જણાયું. ધડાધડ ચાલ્યું આવે.

ખલાસી તો બધાં ગંભીરો. હવે શું કરીશું ?

પણ કપતાને શૂરો હતો ને ! શૂરો એ હતો ને શાણોયે હતો. શાણો હતો ને ચાલાક હતો.

ઓણે તો કહ્યું: ગંભીરો માં, ગંભીરો માં. હું કહું તે કરો.

ખલાસીઓ તૈયાર થયા. કપતાને કહ્યું: તમારા ખૂટ મોજાં કાઢી નાંખો. માખણના ચાર પાંચ પીપ ફેડો ને વહાણની ધાર પર, તુતકં પર, બાજુના પાસામાં બધે માખણ ચોપડી દો.

ધડાધડ માણસો મંડી પડ્યા. બધે માખણ ચોપડી

દીધું. વહાણનો આંગણો ભાગ બધો ચીકણો ચીકણો થઈ ગયો. અરે ચોપડતારા ચ લપસી લપસી જતા'તાને !

એટલામાં તો પેલું વહાણ લગભગ પાસે આવી લાગ્યું. તેના કપતાને ખૂબ પાડી ને કહ્યું : એઈ કાણ છો ? બધો માલ સોંપી દો.

આપણા કપતાને ડોળ સારો ફીધો. પોતે જાણે થરથર ધ્રુજે. બે હાથ નેડી કહે : લઈ જાઓ ભાઈસાહેબ ! જ હોય તે તમારું !

એટલે તો પેલા વહાણવાળા ખુશ ખુશ ! વગર મહેનતેજ બેડો પાર ! પછી નેઘએ શું ?

નાના હોડકામાં બેસી દેશ બાર જણા આપણા વહાણ પાસે આવ્યા. પાટીયું મૂકી ચઢવા લાગ્યા. પાંચ છ ચઢ્યા. ત્યાં તો એઈ લપસી લપસીને પડેલા એક બીજની ઉપર. પહેલો બીજના ડીલ પર ને બંને ત્રીજના ડીલ પર ને પછી તો બધાજ નીચે પાણીમાં કબક ડોઈયાં !

એ તો અભણ ચાંચીયા ! બીધા કે એ બાપ રે, આ વહાણમાં તો ભૂત છે ભૂત ! કંઈ જાદુ છે કે મંત્ર છે !

જમ તેમ બેઠા હોડકામાં ને પાછા નાઠા. હુંટવાની વાંત જ સમૂળી ભૂલી ગયા.

આપણા કપતાન સાહેબ પછી તો સીધા દેશ પહોંચ્યા; ને ખૂબ તકે કર્યો. આલાક હોય તે ફાવેજ ને ?

૧૨: રાજની ચાલાકી

એક વાર જર્મનીમાં રૂડોલ્ફ રાજ રાજ કરે.
રાજ બહુ ભલો ને ન્યાયી. ચતુર પણ તેવોજ.

તદખીર લડાવવામાં એકઠો.

એક દહાડો એ ગયો નૂરેખર્ગ. નૂરેખર્ગ મોટું
શહેર છે. ત્યાં ઘાડયાળો સારાં બને છે.

રાજ મુકામે બેઠેલો. એક વેપારી મળવા આવ્યો.
તે કહે: રાજજી, મારી એક ક્રિયાદ છે.

રાજ કહે: બોલો, સાંભળું છું.

પેલો કહે: અહિં એક ધર્મશાળા છે. જાણીતી છે.
તેનો માલિક આંગેવાન શહેરી છે. એને મેં એક કાથળી
આપેલી. તેમાં પુષ્કળ નાણાં હતાં. હવે એ કાથળી પાછી
નથી આપતો. કહે છે મને મળીજ નથી, તું જૂઠો છે.
મને મારી કાથળી અપાવો, જનાબ.

કાથળી કેવી છે ?

પેલા વેપારીએ કાથળીની નિશાની આપી.

રાજ પૂછે: વાર, સાક્ષી કાંઈ છે કે ?

ના સાહેબ, તેજ વાંધો છે ને. કાંઈ સાક્ષી નથી,
કંઈ પુરાવો નથી. હું સાચું બોલું છું, એજ મારો પુરાવો.

આમ કાંઈ રીતે નિકાલ કાઢી આપો તો મોટી કૃપા.

રાજ વિચારમાં પડ્યો. થોડી વારે કહે: ઠીક, જાઓ.

થઈ રહેશે. જોડેના ઝોરડામાં બેસો.

પછી રાજાએ હજુરિયાને બોલાવ્યો: પેલા ધર્મ-
શાળાવાળાને બોલાવી મંગાવો.

હજુરિયો કહે: અરે, તે તો જતેજ આવેલો છે.
અહિંના શહેરીઓ આવ્યા છે. આપને સલામ ભરવા
આવ્યા છે. તે સૌનો એ આગેવાન છે. નીચે ઉભા છે.
ઉપર મોકલું?

રાજા કહે: એ તો સૌથી સારું. મોકલી આપોને.

એટલે સૌ આવ્યા. આગેવાન પેલો વીશીવાળો.
સૌએ સલામ કરી. વીશીવાળે લળી લળીને નમન કર્યું.
રાજાસાહેબનાં વખાણ કર્યાં: આપ નામવર કૃપાળુ છો,
ન્યાયી છો, અદલ ઈન્સાફી છો. આપના રાજમાં અમે
સુખી છીએ. આપ આ શહેરમાં આવ્યા તેથી અમને
માન મળ્યું છે. આપ લાંબું જીવો.

વગેરે વગેરે લાંબી લાંબી વાતો કરી.

રાજા જાણે એ બધું સાંભળી ખૂશ થયો. પછી
કહે: ભલે, તમારા ગામમાં આવ્યાથી હું રાજ થયો છું.
તમે મને માન આપ્યું છે તે માટે આભારી છું. આપનો
આભાર કઈ રીતે માનું? આપના આગેવાનને હું મારી
ટાપી ભેટ આપું છું.

પેલા વીશીવાળાના હરખનો તો પારજ શાનો રહે?

તેણે તુરત હાથ ધર્યો. રાજાએ પોતાની ટોપી આપી.
તેણે લઈ લીધી. એટલે રાજા હસતાં હસતાં કહે: પણ
જે જે હં ! તમારી ટોપી મને આપવી પડશે. તે અહિં
આપતા જાઓ.

પેલો કહે: હું ગરીબની ટોપી આપને શા ખપતી ?
ના, ના રહેવા દોને ! ચાદગીરી તરીકે રહેશે
નૂરેખખર્ગની ભેટ !

રાજા માંગે. ના કેમ કહેવાય ? વીશીવાળે પોતાની
ટોપી તુરત રાજાને ધરી. રાજાએ ઉઠાવી માથે મૂકી.

પછી કહે: આપે સૌ પેલા જોડેના ચારડામાં બેસો.
હું મારું થોડું કામ ઉઠેલી લઉં. પછી બીજી વાતો કરીશું
એમ કહી એ સૌને પેલો વેપારી બેઠો હતો, તેનાથી
જુદેજુદે ચારડે મોકલ્યા.

તેઓ ત્યાં જતાં રાજાએ એક નોકરને બોલાવ્યો.
તેને પેલા વીશીવાળાની ટોપી આપી અને વીશીવાળાને
ઘેર મોકલ્યો. પેલા નોકરે, રાજાના ફરમાન પ્રમાણે ત્યાં
જઈને, વીશીવાળાની વહુ પાસે કાથળી માંગી. કાથળીની
બરાબર નિશાની આપી. કહ્યું કે: વીશીવાળા શેઠને ખાસ
જરૂર પડી છે. ચાલે તેમ નથી. એ કાથળી આપો. નિશા-
નીમાં એમણે પોતાની ટોપી તમને બતાવવા મને
આપી છે.

વીશીવાળાની વહુને કાથળીની ખખર હતી. નિશાની ખરાખર હતી. કાથળી પણ કહ્યા મુજબ હતી. ટોપી જેવી નિશાની, પછી રાંકા શાની ? તેણે ત્રિજેરીમાંથી પેલી કાથળી કાઢી આપી.

નોકર તો તુરત કાથળી લઈ રાજા પાસે જઈ પહોંચ્યો. રાજાએ વેપારીને બોલાવ્યો. કાથળી આગળાવી. વેપારીએ કહ્યું : ખરાખર, એજ કાથળી. મારી જ છે..

પછી કાથળી સંતાડી રાજાએ વીશીવાળાને બોલાવ્યો. તેને કહ્યું : તમારી સામે ફરિયાદ છે. આ માણસ ઈન્સાફ માંગે છે. બોલો, શો જવાબ દો છો ? તમે એની કાથળી પચાવી પડ્યા છો ?

પેલો તો તરત તરડાઈને કહે : જૂઠી વાત. તદ્દન ખોટું ! એ હરામી છે.

રાજાએ તરત થેલી કાઢીને રજુ કરી. વીશીવાળો વીલો પડી ગયો. છેવટે પોતાનો ગુન્હો કબુલ કર્યો. પેલા વેપારીને થેલી પાછી મળી. વીશીવાળાને ભારે દંડ કરવામાં આવ્યો. આખા દેશમાં આ ખખર ફરી વળ્યા. રાજાની વાહવાહ બધે બોલાઈ. કેવી ચતુરાઈ !

૧૩: હાજર જવાબી

ક્રાંસ દેશમાં અસલ નોરમંડી નામનો જીલ્લો હતો.
એ જીલ્લામાં રોબર્ટ કંરીને ઠાકોર રાજ કરે.

એ ઠાકોર સાહેબ ભારે ચાલાક ને ભારે ચતુર.
બોલવામાં રમુજ. સ્વભાવે ઉદાર ને મળતાવડા. દેશે-
દેશમાં એ રીતે એઓ પ્રખ્યાત બનેલા.

ગ્રીસ દેશના બાદશાહને કાને એ વાત ઉડતી
ઉડતી પહોંચી. તેને થયું: ઝાહોહો! એવો તે એ કેવો
હુશિયાર હશે ?—જોઈએ તો ખરા.

બાદશાહે તો કાસદ મોકલ્યો. નોતરું આપ્યું, કે
ઠાકોર સાહેબ, મારે ત્યાં પરોણા થાવ. મોટી મિજબાની
રાખી છે. સાથે તમારા અમીર ઉમરાવોને લેતા આવજો.
જરૂર આવજો.

ઠાકોર સાહેબ તો મળતાવડા સ્વભાવના. નોતરું
કબુલ રાખ્યું. નક્કી વખતે બાદશાહના મહેલ આગળ
આવી પહોંચ્યા.

બાદશાહે લુચ્ચાઈ કીધી. મિજબાની તો મોટી
રાખી. નોતરાં ઘણાંને દીધેલાં. પણ તે સૌને વહેલા
બોલાવ્યા. ઠાકોર આવે તે પહેલાં તો જાણે ઘર ભરાઈ
ગયું. પંગત બેસી ગઈ. ભાણાં મંડાઈ ગયાં. સૌ બેસી
ગયા. પણ એકે પુરશી બાકી ન રાખી. બધી પુરશીઓ

ખલાસ. ઠાકારને સારૂ પણ એક ખાલી ન મળે. અમીરો સારૂ તો હોય જ શાની ? બાદશાહ તો કસોટી કરતો'તો ને !

વળી બાદશાહે તો બધાને કહેલુંઃ ઠાકાર આવે તો આવવા દેજો. કાંઈ ઉભા ન થશો. કાંઈ સલામ ન કરશો. કાંઈ જગા ન આપશો. જાણે જાણતા જ નથી, એમ કરજો. એની સામુંજ ન જોવું ને !

આવી બાદશાહે લુચ્ચાધ કરી.

એટલે તો ઠાકાર સાહેબ આવી લાગ્યા. મહેલમાં પેંઠા. બધા બેઠા હતા ત્યાં આવ્યા. પણ સામે જુએ કાણ ? એક ખુરશીયે ખાલી ન મળે !

ઠાકારે જોયું કે આ તાલ ખરો. આ તો કાંઈ માન આપતું નથી. ખુરશી આપતું નથી. ભલે, દેખા જાયગા.

એ ભાઈ તો સીધા નાકે ગયા. ત્યાં જગા ખાલી હતી. પોતાનો કીમતી, હજારો રૂપિયાનો ડગલો કાઢ્યો. ધડી વાળીને જમીન પર નાંખ્યો. તેના પર બેસી ગયા.

એના અમીરોએ વિચાર્યું કે જ રાહ રાખનો, તે રાહ આપણો ! તેમણે પણ પોતપોતાના ડગલા કાઢ્યા, ને તેના ઉપર બેસી ગયા !

બધા તો ગૂપચૂપ જોયાજ કરે છે. કાંઈ ન બોલે કે ન ચાલે.

પીરસણું નીકળ્યું. બધે પીરસાયું. ઠાકાર ને એના

ઉમરાવો. જમીન પર જ બેઠાં બેઠા જમ્યાં ! એ લોકો તો
ટેબલ પર બેસીને જમનારા ! પણ તોફાનનો તાલ બેઠ
વખત વિચારી જમીન પર જ જમી નાંખ્યું !

જમણુ ખલાસ થયું. સૌએ હાથ ધોયા. ઠાકાર
ઉઠ્યો. સૌને રામ રામ કર્યા. સલામ કરી, ને કહેઃ અમે જઈશું.

એના અમીરોએ પણ તેમ કયું.

અને બધા ય ખમીસભેર જ બહાર નીકળ્યા. ડગલા
રહેવા દીધા, જ્યાંના ત્યાં ! એ ડગલા કંઈ સાદા નહોતા.
એ તો હજારો રૂપિયાના, શ્રીમતી હતા ! તેને જમીન
પર નાંખી સૌ ચાલી નીકળ્યા.

બાદશાહ તો આ બેઠ સડકજ થઈ ગયો ! તેણે
તુરત પોતાના એક હજુરિયાને દોડાવ્યો ને કહેવંડાવ્યુંઃ
અરે, અરે ! તમે તમારા ડગલા તો પહેરતા જવ !

ઠાકાર કહેઃ જા, જા ! તારા રાજાને કહે કે અમે,
નારમંડીનાં લોકો, જમવા જઈએ ત્યાંથી બેસણું ચારી
જતા નથી ! બેસવાના પાટલા તે વળી સાથે લઈ જવાય ?

બાદશાહે આ સાંભળ્યું. એ શરમાઈ ગયો. પોતાની
તોછડાઈ માટે એને પસ્તાવો થયો. ને ઠાકારે પોતાનાં
વિવેકી વર્તન વડે જે મહેણું માર્યું તે એને બહુ આકરું
છતાં ખરેખર લાગ્યું. ઠાકારને પાછા તેડાવી એણે તેને
ખૂબ માન આપ્યું.

હાજર જવાબી અને સમયસૂચકતા હોય તો માણસ દુનિયામાં ધાર્યું કામ કરી શકે છે.

૧૪: સરસ ચાલાકી

જુનીવા એટલે ઘડિયાળનું શહેર. ત્યાં કંઈ ઘડિયાળ તો ઘડિયાળ બને ! બીજા બને છે, પણ ત્યાં જટલાં નહિ. ને ત્યાં ઘડિયાળ તો જટલાંય વરસોથી બન્યાં જ કરે છે.

કહે છે કે પહેલાં યુરોપ જવા મોટા ખંડમાં અડધો અડધ ઘડિયાળ તો જુનીવા શહેરનાજ વપરાય. વધારામાં વળી જડાવ ધરેણાં માટે પણ એ શહેર નામીયું છે. જડાવ ધરેણાં પણ ત્યાંથી દેશપરદેશ ઘણાં બેચ છે.

જુનીવાનું આ ઝવેરાત અને ધરેણાં પેરીસમાં બહુ બપે. પેરીસ તો શોખીનોનું શહેર. પેરીસ તો રસિયાનું શહેર. પેરીસ તો પૈસાવાળું શહેર. એ તો જુનીવાથી માલ મંગાવ્યાજ કરે.

તે વેળા—ઘણા વરસ પર—જુનીવામાં બોચેત નામનો ઝવેરી વસે. એનું ઝવેરાત બહુ વખણાયું. એની

કારીગરીનો જોટો નહિ. જે માંગે તે બોએતનું ઝવેરાતજ માંગે. તેમાંય પેરીસમાં તો સૌએની બનાવટનાંજ શોખીન.

પણ જીનીવા તો સ્વીટ્ઝરલૅન્ડનું શહેર. ત્યાંથી માલ ફ્રાંસ દેશમાં આવે તેના પર જકાત ભારે નાંખેલી. દેશની સરહદ પર થાણાં બેસાડેલાં. જકાત ભરે પછીજ માલને ફ્રાંસમાં જવા દે. ત્યાં સુધી નહિ. એ રીતે તો માલ પેરીસમાં મોંઘો વેચાય. મોંઘો વેચાય એટલે ખપે ઓછો. એ તો જીનીવાના ઝવેરીઓને માથે મોટી આફત.

પણ આ બોએત ઝવેરી તો મહા પાકો. એ બંદો તો કંઈ જકાત બકાત ભરે નહિ. ચોરી છુપીથી માલ ફ્રાંસ દેશમાં ઘુસાડી દે. એ રીતે ધરાકને સસ્તો પડે. ફક્ત આ રીતે માલ મોકલવા માટે તે રૂપિયે ત્રણ પૈસા વધુ લે. એક રૂપિયાનો માલ મંગાવે, તો રૂપિયાને ત્રણ પૈસા જીનીવામાં આપી દેવાના એટલે તે ઝવેરાત તમારે ઘેર જકાત બકાત લાગ્યા વિના ચાલ્યુંજ આવે.

આમ ઘણાં વરસ ચાલ્યું. અમલદારોને એ વાતની ખબર પણ ખરી. તેઓ ખટપટ ખૂબ કરે, પણ કેમે કરી ચોરી પકડાયજ નહિને ! રાજને આમ ઘણું નુકસાન થાય. જકાત વગર માલ આવ્યાજ કરે એટલે એટલી આવક ઓછીજ થાયને !

બહુ બહુ અમલદારોએ ખટપટ કરી, ચોરી રાખી,

પણ ફવી રીતે માલ દેશમાં જાય તે ખખર ન પડે.

પછી એક વાર ખાતાનો વડો અમલદાર બદલાયો. એ અમલદાર બહુ હોંસિલો ને ખંતીલો હતો. તેણે નક્કી કર્યું કે કોઈ પણ રીતે ચોરી પકડું તો જ જંપું. તે સિવાય નહિ. આ લુચ્ચાઇનો વેપાર મારે બંધ કરવો જ છે.

પછી તે ભાંધએ એક યુક્તિ શોધી કાઢી. જાતે ને પોતે જીનીવા પધાર્યા ને બોચેતંને ત્યાં ગયા. ત્યાંથી ૩૦૦૦૦ રૂપિયાનું જડાવ ધરેણું ખરીદ કીધું. પછી કહે:

હવે આ મને પેરીસ પહોંચાડી આપશો કે ? જકાત ન લાગવી જોઈએ.

બોચેત કહે: ખુશીની સાથે. ફક્ત રૂપિયે ત્રણ પૈસા વધુ લાગશે.

પેલા રાવબહાદુર કહે: ભલેને, તેનો વાંધો નથી. તમારા પૈસા થાય તે આપી દઈશ.

બોચેત કહે: ઠીક, લાવો. લખાવો તમારું સરનામું.

પેલા ભાંધએ કહ્યું: લખો ત્યારે. ફલાણા ઠીકણા— જકાત ખાતાના વડા અમલદાર. મુકામ ફલાણા મંહી-લ્લો, પેરીસ.

બોચેતે તો કહે પેટે આ સરનામું લખી લીધું. જરા ગભરાયો જ નહિને ! જકાત ચોરીથી માલ મોકલવાનો—ને તે જકાત ખાતાના મોટા અમલદારને, તે

તેમાંય એને વાંધો નહોતો ! કેટલી બધી હિમ્મત !
એવા તે ઠવા એના માથામાં લોખંડના ખીલા હશે ?

એની આ ઠંડાઈ જોઈને અમલદારના પેટમાં તો
કઈ કઈ થાય.

જોએતં તો કહે : ભલે સાહેબ, આપ પેરીસમાં
પહોંચ્યો, કે તરતજ આપને આ માલ ત્યાં મળી જશે.
ફિકર કશી ન રાખશો.

જોએતે નીચા વળીને સલામ કરી.

અમલદાર તો મનમાં મુંઝાતો ત્યાંથી નીકળ્યો.

પણ પછી મુકામ પર જઈને—એણે તો જમ અને
તેમ જલદી ગાંસડાં પોટલાં બંધાવ્યા ને જરા પણ અચ-
કાયા વિના ચાહોમં સફર ચાલુ કરી. રસ્તે જ્યાં પોતાના
દેશની સરહદ ચાલુ થાય, ત્યાં થાણા પર ખખર આપી
દીધી કે : ચોટી બેરાબર રાખજો. મેં માલ ખરીદ્યો
છે. દાણ ચોરીથી આવવાનો છે. રખે લાવનારો છટકી
જાય. પંકડીને ગોંધી રાખજો. જે પેકેટ તેને ભારે
ઈનામ મળશે.

ઈનામની લાલચ ભારે. ત્રણ રાત ને ત્રણ દહાડા
તો અમલદારો જાગતાજોધ રહ્યા. કાઢને પણ પૂરી તપાસ
વિના જવાંજ ન હે ને !

એમ કરતાં કરતાં પેલા વડા રાવબહાદુર તો

પેરીસ પધાર્યા. ને મુકામે ગયા. ગાંસડા પોટલાં મૂકાવી તે ભાઈ કપડાં બદલવા ગયા. મોટા માણસ, એટલે કપડાં ય વારે વારે બદલે તો. ને બદલતાં વાર પણ ધણી લાગે. જતાં જતાં નોકરને સૂચના આપી કે બધા ગાંસડા પોટલાં છોડી ઠીકઠાક કરી દેજો.

થોડી વારે દિવાનખાનામાં આવ્યા. જુએ છે તો એના લખવાના ટેબલ પર એક નાનકડી પેટી પડેલી. પેટી સરસ હતી, રૂપાળી હતી. મથાળેજ એનું પોતાનું નામ લખી કાગળ ચોંટાડેલો.

આ વળી ક્યાંથી આવ્યું?—એમ કહી એ ભાઈએ તો એ પેટી લીધી ને ઉઘાડી. જુએ છે તો.....

હા હા હા હા! એણે ખરીદેલું પેલું જીનીવાનું ઝવેરાત!

ઓ ય બાપલિયા! એ ક્યાંથી આવ્યું? કેમ આવ્યું?
આમ કેમ?

અમલદાર તો ભારે મુંઝવણમાં પડ્યા. તરત નોકરને બોલાવ્યો: અદ્યા, આ પેટી ક્યાંથી આવી?

પેલા કહે: કેમ સાહેબ? એ તો આપના પોટલામાં જ હતી. આવી સરસ હતી એટલે મેં ટેબલ પર ગોઠવી. બીજી મને કંઈ ખબર નથી.

નોકર વિશ્વાસુ હતો. જુનો હતો. એનું કહેવું ખોટું હોયજ નહિ!

પણ ત્યારે આ બંન્યું 'ક્રમ' ? હું તો ચોર પકડવા ગયો ત્યાં તો ચોર મને જ થાપટ મારી. એ ક્રમ બંન્યું હશે ? એણે તો ખૂબ તપાસ ચલાવી. આખરે લાંબે વખતે એ ભેદ સમજાયો.

એ ભાઈસાહેબ જીનીવામાં એક મોટી સરસ વીંશીમાં હતરેલા. એ વીંશીનો નોકર પેલા બોએતનો મળતિયો. ઝવેરીએ પેટી. એને સોંપેલી. તેણે એકાદ પોટલામાં ગૂંપચૂંપ ધુસાડી દીધેલી. હવે વહાં અમલદારના પોટલાં ! તેને તે વળી કાઈ તપાસવાનું હતું ? એટલે એ પોટલાં જવાં ને તેવાં કેંઈ પેરીસ પહેચ્યા. ને ત્યાં પેલું ઝવેરાત ટેબલ પર જઈ પડ્યું !

આમ, ચોરને પકડવા જતાં, અમલદાર સાહેબ પોતે જ અજાણ્યે ચોર થઈ બેઠા !

કવી ચાલાકી ! બોએતે કવી બુદ્ધિ લડાવી !

૧૫: કારીગરની કરામત

નદીયા બંગાળામાં આવેલું છે. નદીયા કલકત્તેથી બહુ દૂર નથી. ત્યાં એક વાર કૃષ્ણચન્દ્ર રાજ રાજ કરે. એના

નામ પરથી જ એ જીલ્લાનું નામ કૃષ્ણનગર પડેલું.

એ રાજા ધણો સારો હતો. પ્રજાનું રક્ષણ કરે, તેનાં સુખદુઃખ તપાસે. વળી સારા સારા માણસોની કદર કરે. સારો ગવૈયો, ચીતારો, સારો પંડિત, સૌએને ત્યાં નભે. બધા પર એ પ્રેમ રાખે. તેમનું માત્ર વધારે કદિ તેમને ખોટું ન લાગવા દે.

કૃષ્ણનગરના કારીગરો માટીકામ સરસ બનાવે. માટીનાં પુતળાં, માટીનાં વાસણ, માટીના રમકડાં એમનાં જ સરસ. એ કુંભારોને રાજ તરફથી સારી મદદ મળે. જાતજાતનાં ઇનામ મળે, માલ પણ; ખરીદ થાય. ઠાઈ ઠાઈને તો ખેડી ખાવા જમીન પણ મળેલી. એ જમીન પર રાજ વેરો સુધ્ધાં ન લે.

ને એ શિવાય એક બીજી ગોઠવણ હતી. રાજની વરસગાંઠ બધા રાજમાં ઉજવાય છે. અહિં પણ ઉજવાતી. તે દહાડે બહુ રમત ગમત ને મોજ મઝા ચાલે. દરબાર ભરાય. ત્યાં રાજ બધા કારીગરોને બોલાવે, તેમનું નવું નવું કામ જુએ. ને ઇનામ આપે. જેનું કામ સૌથી સારું હોય તેને પહેલું ઇનામ મળે. દરબારમાં રાજ પોતે જ એ ઇનામો વહેંચી આપે.

એવા એક દરબારની જ આ વાત છે.

રાજની વરસગાંઠ, ધામધૂમનો પાર નહિ. દૂર

દૂરથી માણસો આવેલાં. દરબાર ભર્યા ભરપૂર. ગોનતોન ને વાળાં ચાદ્યાં જ કરે. રાજા બેઠા બેઠા બુઝે છે.

બધું પૂરું થયું. પછી કારીગરોને ઈનામ આપવાનું શરૂ થયું.

દેશ બધો કારીગરનો; એટલે ઠેરઠેરથી બંધા આવેલા. નવી નવી વસ્તુ લાવેલા. કાંઈએ માટીનો કુલતોરો બનાવેલો. કાંઈએ માટીના કળકળાદિ બનાવેલાં. કાંઈએ ખીસકાલી, કપૂતર બનાવેલાં. કાંઈ પણ વસ્તુ માટીની ન લાગે. જાણે જીવંતીજ જેઈ લેવી.

એક જણે ગુલાબનો છોડ બનાવેલો. રાજાને તે બતાવ્યો. પછી કહ્યું: આ છોડ મેં બનાવ્યો છે. એનાં ફુલ, પાંદડા, ડાળી બુઝે. ફેવાં સરસ છે. ને ખાસ કહેવાનું એ કે એના ઉપર ભમરા પણ ગુણગુણ કરતા ભમે છે. ભમરા પણ ભૂલાવો ખાઈ જાય છે.

એક જણે એક વાછરડાનું મુઠકું બતાવ્યું. તે કહે: આ કામ બુઝે, મહારાજ! કેટલું આબેહૂબ છે! મેં એને મેદાનમાં મૂકેલું. તે પરથી એના પર ગીધ ઉડીને બેઠેલાં. કાંઈ પણ ભૂલી જાય એવું છે. મને પહેલું ઈનામ મળવું જોઈએ.

પછી બીજો આવ્યો. તેણે હરણ બનાવેલું. એ હરણ પૂરું વાધે. હૂમલો કરેલો. તે કહે: ગુલાબ ફુલ તો નાની

વસ્તુ છે. સમરો અમંથો પણ ત્યાં બટકતો હોય. વાંછ-
રડાને તો ગીધ સમડીએ દૂરથી જોયેલું; માટે ભૂલાવામાં
પડેલાં. પણ આ હરણ પર તો પાસે આવીને વાંધે હૂમલો
કરેલો. એજ સૌથી સરસ ગણાય. મને જ પહેલું ઈનામ
મળવું જોઈએ.

આ ત્રણ જણનો ખાસ દાવો હતો. ખીજાં નાના
નાના કારીગરો આવી ગયા ને નાનાં ઈનામ લઈ ગયા.
કાંઈને સોનાનો ચાંદ, કાંઈને રૂપાનો ચાંદ, કાંઈને જસતનો
ચાંદ, કાંઈને રોકડ રૂપિયા એવું બધું મળ્યું.

પણ પહેલું ઈનામ કોને આપવું? રાજાજી વિમા-
સણમાં પડ્યા. એમને બધાં કાંમ સારાં લાગ્યાં. પહેલું
કાણુ, ખીજું કાણુ તે ન સમજાય.

દરબારમાં બધાને પૂછપરછ ચાલી. પણ એક સરખો
મત ન પડે. બધા જૂઠું જૂઠું જ કહે. સમજ પડેજ નહિ.

એટલામાં ખુણે બેઠેલો એક ડોસો આગળ આવ્યો.
તે કહે: મહારાજ, હુકમ હોય તો હું આ વાતનો
તોડ ફાટું.

ડોસાના કપડાંનું ઠેકાણું નહિ. ગાંઠા જેવાં લાગે.
બધાંને થયું: આ કાણુ છે? એ વળી શું તોપ
ફેડવાનો છે?

પણ રાજાજી એમ અડળાય તેવા નહીતા. કપડાં

પરથી કંઈ તે જામને ઉતારી ન પાડે. તેને થયું: લાવોને ભાઈ, એ ય જોઈએ.

પછી હસીને બોલ્યા: ઠીક, તુંજ તોડ કાઢ. તારો તોડ બધાને પસંદ પડશે તો તને સો મહોરનું ઈનામ આપીશ.

ડોસો બોલ્યા: જો ખરો ઈન્સાફ કરવાનો હોય તો આજનું પહેલું ઈનામ મને આપો. ગુલાબ છોડને નહિ, વાછરડાને ય નહિ ને. હરણને ય નહિ ! મનેજ એ ઈનામ મળવું જોઈએ.

સાંભળીને બધા અજબબીમાં ગોથા ખાવા લાગ્યા. આ ડોસલો ગાંડો બાંડો તો નથી? આ કવો લવારો?

રાજાએ પૂછ્યું: ભલા માણસ ! એ - વાત - ક્યાંથી લાવ્યો? તે કંઈ બતાવ્યું તો છે નહિ.

ડોસો કહે: માફ કરો મહારાજ. મેં તો ઘણું ચે બતાવેલું છે.

સભામાં બધા 'ક્યાં છે? ક્યાં છે?' એમ ધીરે ધીરે બોલવા લાગ્યા. ગણગણાટ થઈ રહ્યો.

રાજા બોલ્યા: ક્યાં છે? મેં તો કંઈ નથી જોયું!

ડોસો કહે: મહારાજ, આપે બધું જોયુંજ છે. જોયું છે એટલુંજ નહિ પણ હાથમાં લઈને જોયું છે. ને છતાં તે માટીનું છે એમ આપને જરાયે લાગ્યું નથી, આજે

દરબારમાં આપે સોના રૂપા જસતના જે ચાંદ વહેંચ્યા છે તે, મહારાજ, મેં બનાવેલા છે. એમાંનો એકે સોના રૂપા કે જસતનો નથી. બધા માટીના છે ! મેં બનાવેલા છે !

આ સાંભળી આખી સભામાં ધમાલ મચી ગઈ. બધા એકમેકનાં મોઢાં જોવા લાગ્યા. આ શું ? એ કેમ બને ? જુઠો હશે. ગપ્પું મારે છે. તપાસ કરો. જુઠો હોય તો જેલમાં પૂરો એમ કંઈ કંઈ વાતો ચાલવા લાગી !

વહેંચાઈ ગયેલા બધા ચાંદ ભેગા કરવામાં આવ્યા. રાજાએ પોતે તે તપાસવા માંડ્યા. એક ભાંગ્યો—ખીજો ભાંગ્યો—હાય, હાય ! આ તો ખરેખર બધા જ માટીના છે. આણે તો સૌને ખરા બનાવ્યા !

પણ રાજા એથી નારાજ નહોતા. તે તો ઉલટા રાજ થયાં. આવા કારીગર પણ છે એમ જાણી તેને ખૂબ હરખ થયો. પણ પછી બોલ્યાઃ કાકા, આ ચાંદ માટીના તો છે. તમારી બહાદુરી તો ખરી. પણ તે આ લોકોથી ચઢે કવી રીતે ? એ તો સમજાવો.

કાકા કહેઃ એમાં સમજાવવાનું શું, રાજાજી ? સહેલી વાત છે. આ ત્રણ જણાનાં કામથી તો પંખી, પશુ ઠગાયા. ભમરો, ગીધ ને વાઘ ઠગાયા. પણ મારી વસ્તુથી તો માણસ ઠગાયા. માણસ જેવું માણસ ! રાજાજી, આપ પોતે ઠગાયા ! પશુઓમાં સૌથી હોંશિયાર, ચાલાક, માણસ !

ને તેમાં પણ આપના જીવાની પાછી નજર ચૂકી ગઈ !
પછી તે, મહારાજ, બીજી શી સાબીતી જોઈએ ?

રાજાજી અને બધા દરબારીઓ આ સાંભળી સડક
થયા. પણ રાજાના હરજનો પાર નહોતો. તેમણે તુરંત
ડોસાને પહેલું ઈનામ આપ્યું. સૌ મહોર આપી. ને
બધારામાં પોતાના ગળામાંની મોતીની માળા પણ ભેટ
દાખલ આપી દીધી !

આખો દરબાર આ ઈન્સાફથી રાજી રાજી થયો.
સૌ કોઈ રાજાજીનાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

સમાપ્ત

‘જોડી જોડી વાતો’ વાંચ્યા વિના તમને નહિ ચાલે,

